

ใบความรู้ที่ ๒ เรื่อง หลักฐานเมืองศรีเทพ
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ เรื่อง ดินแดนไทยสมัยก่อนสุโขทัย
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๓ เรื่อง ค้นคว้า จัดระบบ และวิเคราะห์ข้อมูล (๑)
รายวิชา ประวัติศาสตร์ รหัสวิชา ส๒๑๑๐๒ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

๑. ภาพถ่ายทางอากาศ เมืองศรีเทพ

ที่มาของภาพ: <https://culturio.sac.or.th/collection/๑๕๑>

เมืองโบราณศรีเทพแห่งนี้ มีแผนผังเมืองที่มีการขยายเมือง ๒ ชั้น ผังเมืองเดิมเป็นรูปเกือบเป็นวงกลม เรียกว่า เมืองใน ต่อมาได้ขยายออกมาอีกชั้นหนึ่งเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน เรียกว่า เมืองนอก เมืองโบราณศรีเทพ นับเป็นตัวแทนของเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดีที่มีผังเมืองเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง

๒.เขาลังใน

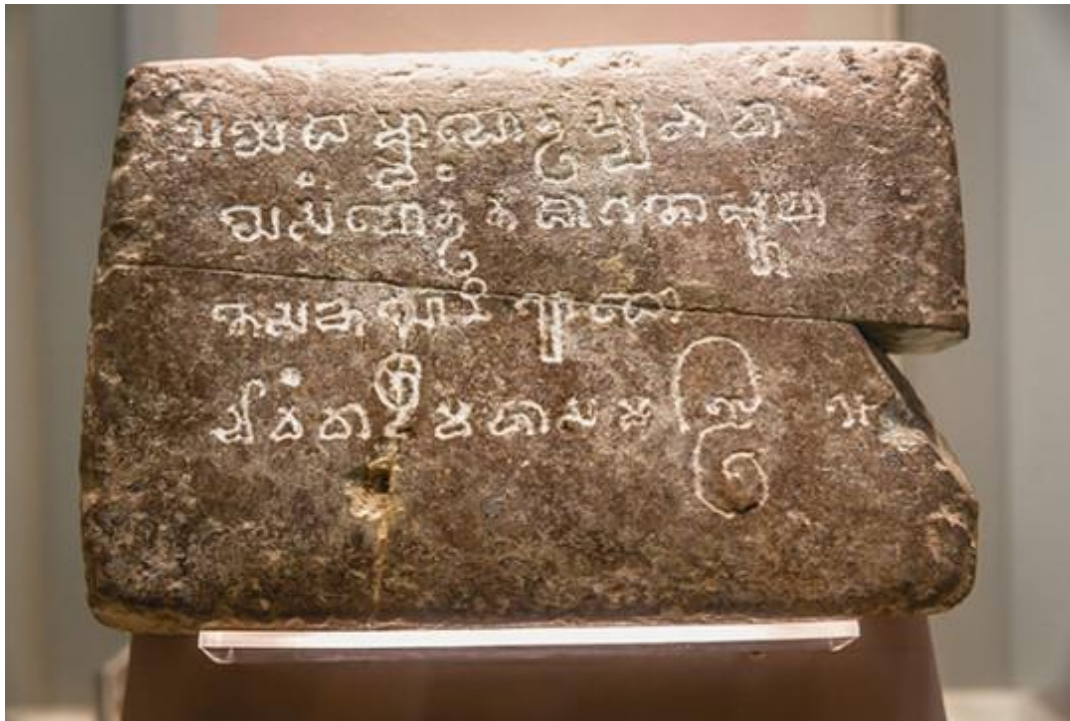
ที่มา: <https://seaarts.sac.or.th/artwork/๘๒>

ข้อมูล: เขาลังนอกเป็นเจดีย์ศิลาแลง แผนผังสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกเก็จ มีบันไดทางขึ้นสู่ลานด้านบนทางทิศ ตะวันออก สภาพปัจจุบันปรักหักพังมาก หลักฐานที่เหลืออยู่เป็นเพียงส่วนฐานขนาดใหญ่ ไม่ทราบส่วนยอดที่ แท้ตั้งหรือรูปแบบอาคารบนลานด้านบนว่าเป็นอย่างไร พบงานปูนปั้นประดับส่วนฐานบ้าง โดยเฉพาะทางด้าน ใต้ โดยปั้นเป็นรูปคนกระแบกและพรรณพฤกษา

เขาลังนอกตั้งอยู่กลางเมืองในของเมืองศรีเทพ นับได้ว่าเป็นเจดีย์กลางเมืองซึ่งน่าจะพัฒนามาเป็นคติมหาธาตุ กลางเมืองในสมัยสุโขทัยและอยุธยา

เขาลังนอกนับได้ว่าเป็นศาสนสถานกลางเมืองที่มีขนาดใหญ่ สะท้อนว่าเมืองศรีเทพเคยเป็นเมืองที่พุทธ ศาสนาได้หยั่งรากลึก นอกจากนี้ยังมีงานปูนปั้นประดับรูปคนกระแบกอยู่ที่ฐาน นับเป็นปูนปั้นที่สมบูรณ์ที่สุด ที่ยังคงอยู่ติดกับศาสนสถาน

๓.จารึกคาถาเยธมมาฯ พบที่เมืองศรีเทพ

ที่มา: <https://culturio.sac.or.th/content/๑๒๐๓>

จารึกคาถาเยธมมาฯ พบที่เมืองศรีเทพ เป็นศิลาจารึกรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า จารด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี เนื้อหาวาดด้วยคาถาเยธมมาฯ (หัวใจของพระพุทธศาสนา) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่มีความนิยมและพบมากในกลุ่มจารึกที่สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๑๒

จารึกหลักนี้ เป็นคาถาสั้นๆที่เป็นบทสรุปของคำสอนของพระพุทธศาสนาครอบคลุมเนื้อหาของอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกสมุทัยนิโรธกัซึ่งถือเป็นหัวใจของพุทธศาสนาและเกิดความเชื่อว่าคาถาบทนี้สามารถเปลี่ยนคนนอกพุทธศาสนาให้เข้าใจหลักธรรมคำสอนและร่วมใจศรัทธาในพระพุทธศาสนาด้วยดังนั้นการทดจารึกคาถาเยธมมานี้ซึ่งเป็นยุคแรกเริ่มของการรับพุทธศาสนาจากอินเดียจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงการเผยแพร่พุทธศาสนาสู่คนพื้นเมือง

๔.ศิลาจารึกเมืองศรีเทพ

ที่มา: <https://culturio.sac.or.th/content/๑๒๐๐>

ศิลาจารึกเมืองศรีเทพ เป็นจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุพุทธศตวรรษที่ ๑๒ พบที่เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ สันฐานคล้ายดอกบัวตูมหรือตะปูหัวเห็ด

๕. เขาค้างนอก (ศรีเทพ)

ที่มา : <https://seaarts.sac.or.th/artwork/83>

ประวัติการสร้าง

ไม่พบประวัติการสร้างที่แน่ชัด แต่จากรูปแบบทางศิลปกรรมที่แสดงถึงความสัมพันธ์กับศิลปะอินเดียแบบปาละ ตอนต้นและโจฬะตอนต้น และมหาสถูปบุโรพุทโธ ทำให้กำหนดอายุเขาค้างนอกไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15

ลักษณะทางศิลปกรรม

เขาค้างนอกเป็นเจดีย์ที่ใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุหลัก ไม่มีปูนฉาบหรือปูนปั้นประดับ เฉพาะองค์เจดีย์ประธานที่ตั้งอยู่บนลานยอดเท่านั้นที่ใช้อิฐเป็นวัสดุหลัก เขาค้างนอกมีลักษณะเป็นฐานขนาดใหญ่ซ้อนชั้นกัน บนลานยอดสุดมีเจดีย์ 1 องค์ แผนผังของฐานขนาดใหญ่เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสยกเก็จ 5 เก็จ โดยแต่ละด้านจะประกอบด้วยเก็จกึ่งกลางที่มีขนาดใหญ่ที่สุด เก็จที่ขนานกับเก็จกึ่งกลางมี 2 เก็จขนาดเล็กที่สุด และเก็จที่มุม 2 เก็จ ทุกด้านมีแนวบันไดทางขึ้นสู่ลานยอดพาดผ่านจากเก็จใหญ่ที่กึ่งกลาง แผนผังของฐานมีลวดบัวหลายเส้นซ้อนลดหลั่นกัน โดยลวดบัวสำคัญที่แสดงถึงความ เป็นศิลปะทวารวดี ได้แก่ บัวลัย หรือกลศ นอกจากนี้ยังประดับตกแต่งผนังของฐานด้วยวิมานหรือปราสาทจำลอง แต่ละด้านมีวิมาน 8 หลังประดับอยู่ที่เก็จขนานกับเก็จกึ่งกลาง เก็จมุม และผนังระหว่างเก็จ รูปแบบของลวดบัวทำนิกถึงลวดบัวในศิลปะปาละตอนต้น ในขณะที่วิมานทำให้นึกถึงศิลปะโจฬะตอนต้น ลานยอดมีเจดีย์ก่ออิฐ 1 องค์ สร้างด้วยอิฐแบบทวารวดีที่ผสมกลมกลืนเข้าในเนื้ออิฐค่อนข้างมาก สภาพหักพังจนศึกษารายละเอียดได้ลำบาก มีแนวหลุมเสากลมล้อมรอบเจดีย์แสดงว่าครั้งหนึ่งเคยมีหลังคาคลุมลานยอดนี้

๖. บทความ ‘ศรีเทพ’ เมืองมรดกโลก ในหลากหลายมิติ

เมืองโบราณศรีเทพ ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำป่าสัก ที่ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ สองฝั่งแม่น้ำป่าสัก มีร่องรอยการตั้งชุมชนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ราว 3,000 ปีลงมา โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำป่าสักตอนกลางแถบอำเภอศรีเทพ อำเภอชัยบาดาล อำเภอพัฒนานิคม และอำเภอวังม่วง ที่พบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์หลายสิบแหล่ง

พัฒนาการของเมืองโบราณศรีเทพ แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ 1.ระยะร่วมสมัยทวารวดีและเขมรก่อนเมืองพระนคร (พุทธศตวรรษที่ 12-15) ภายในอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย เมืองศรีเทพอาจเคยเป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง หรือศาสนาในระยะใดระยะหนึ่ง 2.ระยะร่วมสมัยเขมรสมัยเมืองพระนครตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 16-18) ศิลปะทวารวดีและวัฒนธรรมของพุทธศาสนาเถรวาทเสื่อมลง ถูกแทนที่ด้วยศิลปะเขมรสมัยเมืองพระนครตอนปลาย (ศิลปะบาปวน-นครวัด-บายน) 3.ระยะหลังจากพุทธศตวรรษที่ 18 ไปแล้ว เมืองศรีเทพกลายเป็นเมืองร้างที่พระธุดงค์เรียกว่า “เมืองอภัยสาลี”

ส่วนการศึกษาเรื่องเมืองศรีเทพเริ่มต้นโดยสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อ พ.ศ.2447 พระองค์เสด็จตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ ตั้งพระทัยจะค้นหาเมืองโบราณ ด้วยเหตุที่ว่าพื้นที่เมืองเพชรบูรณ์อยู่ระหว่างเมืองสุโขทัย ลพบุรี และพิมาย ควรที่จะมีปราสาทบ้าง หากสิ่งที่พระองค์ทรงพบเมื่อเสด็จถึงเมืองศรีเทพคือ “ศิลาจารึก” ศิลาจารึกที่พบในเมืองศรีเทพ มีหลายหลักด้วยกัน จารึกเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เมืองศรี

เทพในวัฒนธรรมทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 11-14 เป็นเมืองสำคัญในกลุ่มน้ำป่าสัก ที่มีความเจริญรุ่งเรือง มีการติดต่อกับดินแดนใกล้เคียงและประเทศจีน ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่เมืองศรีเทพจะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมเขมรโบราณในราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 ต่อไป ส่วนเนื้อความในจารึกบันทึกเรื่องใดต้องติดตาม

จนวันนี้การศึกษาเกี่ยวกับเมืองศรีเทพก็ขยายไปในมิติที่หลากหลายขึ้น มีการพิจารณาและตั้งข้อสงสัยว่า เมืองศรีเทพที่ตั้งอยู่ลึกเข้ามาตอนในของแผ่นดิน สามารถระดมแรงงาน และทรัพยากรจากที่ใดมาก่อสร้าง และโบราณสถานเขาค้างใน เขาค้างนอก และปราสาทศรีเทพ ตลอดจนรูปศิลปกรรมของโบราณวัตถุหลากหลายรูปแบบ หลายสมัย ได้อย่างไร เพียงการค้าของป่าไม้ น่าจะเพียงพอ ปัจจัยสำคัญหลักที่สันนิษฐานว่าเป็นเงื่อนไขในการสร้างเมืองโบราณนี้คือ “การค้าทองแดง” ส่วนแหล่งแร่ทองแดงในยุคนั้นอยู่ที่ใด เรื่องนี้ต้องติดตาม มาดูเรื่องเล็กที่อาจไม่เล็กจริง นั่นคือ “สำหรับข้าว” ของเมืองศรีเทพ ข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับวัฒนธรรมอาหารของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานรอบๆ เมืองโบราณศรีเทพ ที่สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน มี “ก๋ากัด” เป็นหนึ่งในวัตถุดิบสำคัญ ก๋ากัดที่ให้รสเผ็ดซ่าชาลิ้น และกลื่นฉุน ก๋ากัด มีชื่อเรียกอื่นๆ อีก เช่น มะขวง, พริกพราน เป็นวัตถุดิบอาหารสำคัญ ใช้เป็นเครื่องปรุงแพร่หลายทั่วไปในเขตจังหวัดลพบุรี เพชรบูรณ์ เพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี และตั้งแต่ภาคเหนือตอนล่างขึ้นไป และแน่นอนว่าเมืองโบราณศรีเทพด้วย แล้วก๋ากัดใช้ทำอาหารอะไรบ้างก็ต้องติดตาม และประเด็นที่ทำหายยิ่งก็คือ “โบราณวัตถุเมืองศรีเทพ” ในต่างแดน เป็นที่ทราบกันดีว่า มีการลักลอบขุดโบราณวัตถุจากเมืองโบราณต่างๆ และจำหน่ายแก่นักสะสม โบราณวัตถุศรีเทพในไทยก็เช่นกัน หลายชิ้นอยู่ในการครอบครองของนักสะสมเอกชน และองค์กรต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ ยกตัวอย่าง สหรัฐอเมริกา มีพิพิธภัณฑ์ถึง 4 แห่ง ที่สะสมโบราณวัตถุของเมืองโบราณศรีเทพ โดยพิพิธภัณฑ์นอร์ทตัน ไชมอน เมืองพาซาดีนา มลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา ได้ซื้อว่ามีโบราณวัตถุจากศรีเทพมากที่สุด ส่วนในประเทศวัตถุโบราณศรีเทพอยู่ในการครอบครองของเอกชนทั้งที่เป็นเอกชน และองค์กร หลายชิ้นกำลังอยู่ในระหว่างการติดตามคืนของคณะกรรมการติดตามคืนโบราณวัตถุของไทยในต่างประเทศอย่างเป็นทางการ โบราณวัตถุที่เป็นอะไร, อยู่ในการครอบครองใคร เรื่องนี้ก็ต้องติดตาม

https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_4308852

๗.จารึกพบที่โบราณสถานทางศาสนาพราหมณ์

ได้พบศิลาจารึกแผ่นนี้ขณะทำการขุดแต่งโบราณสถานหมายเลข 0996 ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ซึ่งโบราณสถานแห่งนี้ อยู่ติดกับปราสาทสองพี่น้อง ทางด้านทิศตะวันตก จากหลักฐานการขุดแต่งบ่งชี้ว่าโบราณสถานแห่งนี้เป็นโบราณสถานทางศาสนาพราหมณ์ในพุทธศตวรรษที่ 16-17 แต่เนื่องจากอักษรและข้อความในจารึกที่พบเป็นอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี และตัวอักษรก็มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ซึ่งเป็นคนละยุคกับตัวโบราณสถาน อีกทั้งเนื้อหาจารึกว่าด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ โพธิกา ปฏิจจสมุปบาทมนสิการ ข้อที่ 1-3 ว่าด้วยเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท อนุโลม และ ปฏิโลม เป็นไปได้ว่าศิลาจารึกหลักนี้อาจถูกนำมาจากบริเวณอื่นในเมืองศรีเทพในภายหลัง เพราะมีขนาดค่อนข้างเล็ก กว้าง 21 ซม. ยาว 50 ซม. ลักษณะเป็นแผ่นหิน ทรงกลม มีรูกลวงตรงกลาง อาจเป็นฐานประติมากรรมที่มีสภาพชำรุด หรืออีกกรณีหนึ่งคือบริเวณนี้อาจเคยเป็นโบราณสถานทางพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ 12-14 มาก่อน แล้วภายหลังได้เกิดชำรุดทรุดโทรม ครั้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ศาสนาพราหมณ์ได้เจริญขึ้นในเมืองศรีเทพ จึงได้มีการบูรณะให้โบราณสถานแห่งนี้เป็นศาสนสถานของฮินดูไป อย่างไรก็ตาม ในปราสาทสองพี่น้อง ได้พบแผ่นหินรูปครึ่งวงกลมสลักลายกสิปบัว ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นโบราณวัตถุสมัยทวารวดีในพุทธศตวรรษที่ 12 และถูกนำมาใช้เป็นส่วนประกอบของโบราณสถานในพุทธศตวรรษที่ 16-17

ที่มา: <https://culturio.sac.or.th/content/1202>